

Жовтобрюх В.Ф.

*Харківський національний економічний
університет імені Семена Кузнеця*

м. Харків, Україна

e-mail: zhovtobruhvalentina@gmail.com

Робота з текстом як засіб активізації

навчально-пізнавальних можливостей іноземних студентів

на заняттях з української мови в економічному університеті

В умовах інтеграції України в сучасний світовий освітній простір набувають все більшої актуальності проблеми професійної підготовки іноземних студентів. Одним із головних напрямів навчання іноземних студентів є практичне засвоєння української мови як засобу спілкування. Реалізація цього завдання потребує ефективної взаємодії між змістовим і діяльнісним аспектами викладання, між засвоєнням знань та активізацією навчальних можливостей студентів. З огляду на це своєчасним і потрібним є пошук різних засобів навчання, що впливають на характер мовно-мисленнєвої діяльності студентів у процесі вивчення нерідної мови.

Особливо важливим є формування умінь і навичок здійснювати спілкування в усній і писемній формі в умовах професійної сфери, зокрема економічної, у фаховому контексті обраної спеціальності, що передбачає оволодіння знаннями економічної терміносистеми і набуття вмінь використовувати вузькоспеціалізовану лексику в професійній комунікації. Одним із основних засобів навчання на заняттях з української мови за професійним спрямуванням є всебічна робота з фахово орієнтованими текстами в усіх видах мовленнєвої діяльності - читання, аудіювання, говоріння, письмо. 95

Проблему застосування професійно орієнтованих текстів як засобу навчання іноземної мови вивчали Г. Барабанова, Л. Конопленко, Г. Кравчук, Ю. Романюк та інші дослідники.

Актуальність цієї статті зумовлена необхідністю подальшого вивчення потенціальних можливостей роботи з текстом для іноземних студентів, що навчаються української мови в університеті економічного профілю.

Мета статті – проаналізувати форми роботи з фахово орієнтованими текстами в аудиторії іноземних студентів, висвітлити аспекти презентації навчального матеріалу, спрямованого на розвиток навчально-пізнавальної діяльності студентів-іноземців.

У науковій літературі представлені різні дефініції поняття «професійно орієнтований текст». Так, О. Рощупкіна розглядає фахово орієнтований текст як комунікативну одиницю, призначену для формування конкретних умінь і навичок студентів на певному етапі навчання. Текст, як зазначає дослідниця, є структурно-семантичною функціонально зумовленою єдністю речень, організованою з дидактичною метою в смисло-змістовому, мовному і композиційному відношеннях, що містить професійно значущу для студента інформацію [5; 71–72]. О. Горошкіна вважає, що профільно орієнтований текст як середовище функціонування мовних одиниць, дає змогу залучити учнів до мовленнєвої діяльності, мотивує засвоєння лінгвістичної теорії, підвищує пізнавальний і виховний потенціал навчання [2; 78]. Своє визначення тексту подає Н.Станкевич: «Текст сприймаємо як писемний або усний мовленнєвий масив, структурно-семантичну мовну одиницю вищого рівня, для якої властиві такі ознаки, як членованість, зв'язність, цілісність, інформаційність, адресність» [6;162].

Ефективність роботи з текстом забезпечує насамперед правильний відбір навчального матеріалу, який є основою змісту навчання української мови за професійним спрямуванням. Дослідники звертають особливу увагу на критерії відбору навчальних текстів для іноземців. Основними вимогами до відбору професійно орієнтованих текстів вважають такі: обсяг тексту, доступність, 96

рівень професійної інформативності, складність мовного матеріалу, логіко-композиційна структура, рівень насиченості науковою лексикою та термінологією. О. Б. Тарнопольський вважає, що в центрі уваги під час відбору текстів для читання мають бути чинники, важливі для інформаційного збагачення студентів: чинники складності текстів за обсягом, мовними/логіко-композиційними особливостями та особливостями способу викладу, чинники змістовної цінності/цікавості текстів, що включає інформативність, естетичну/емоційну цінність, змістовну цінність (типову та індивідуальну цікавість) [7; 80–84]. Для Г.Д.Швець важливим у відборі текстів є потенціал тексту для розвитку комунікативно-мовленнєвих умінь в аспекті відтворення мовлення та створення власних висловлювань [8; 4]. Розглядаючи тексти, призначені для аудіювання, С. Зінко визначає такі головні критерії їхнього відбору: тематично-змістовий, інформативний, структурно-композиційний, мовний, жанрово-стильовий, критерій обсягу і тривалості звучання аудіоматеріалу, критерій доступності тексту [4; 12–13]. Саме зміст тексту надає фактологічний матеріал для організації навчальної роботи. Ми погоджуємося з Н.Станкевич у тому, що «для формування у студентів-іноземців мовностилістичної компетенції варто подавати їм для читання тексти різних функціональних стилів, зокрема наукового, публіцистичного, офіційно-ділового» [6;163].

Майбутніх економістів необхідно навчати насамперед на текстах наукового стилю мовлення, що містять інформацію про різні аспекти економічної ситуації, ознайомлюють з діяльністю відповідних установ, відбивають форми комунікації фахівців. Зміст тексту може бути пов'язаний не лише з Україною, але й країнами походження студентів. Безумовно, в доборі текстів слід керуватися передусім принципом доступності матеріалу, зважати на рівень лексико-граматичної компетентності студентів. Тому кожний текст має бути ретельно опрацьований викладачем з метою його адаптації до реальних можливостей студентів. 97

Основна робота з фахово орієнтованим текстом може здійснюватися на продовженому етапі навчання іноземних студентів. Однак вважаємо, що окремі елементи фахово орієнтованого рівня можуть бути введені на початковому рівні, зокрема наукова та вузькоспеціальна термінологічна лексика. Практика роботи показує ефективність використання роздаткового дидактичного матеріалу, що містить короткі тексти економічного змісту. Такі тексти складаються з простих речень, побудованих за синтаксичними моделями, передбаченими програмою. Лексичне наповнення цих моделей професійно спрямовує студента, дає змогу вивчати значення та функції слів у контексті, оволодівати основними граматичними структурами, знайомитися з інструментами зв'язності і узгодженості в тексті, засвоювати термінологічну лексику. Від змісту тексту залежить ефективність організації навчальної інтерактивної діяльності, націленої на розуміння смислової інформації та результативність засвоєння термінологічної лексики при вживанні її у висловлюваннях студентів.

Практика показує плідність розгляду взаємозв'язку мислення та мовної поведінки студентів, що зумовлює пошук ефективних форм роботи, спрямованих на активне використання студентами мовних засобів для побудови цілого вмотивованого висловлення. Цілеспрямована робота з текстом є однією з таких форм, яка створює широкі можливості для активізації навчально-пізнавальних можливостей іноземних студентів. Така робота забезпечує продуктивне творення бажаних за змістом висловлень та одночасно засвоєння необхідного лексичного та граматичного матеріалу в межах тексту. Сприйняття студентом мовних явищ здійснюється в процесі їх уживання як засобів спілкування, що функціонують у поєднанні. Ці умови визначають вибір тих чи інших слів, граматичних форм і синтаксичних зв'язків для позначення різних елементів дійсності.

Робота з текстом надає широкі можливості не лише для введення іноземного студента в контекст професії нерідною мовою, а й для відпрацювання граматичного матеріалу, передбаченого програмою. Розглянемо 98

деякі моменти організації навчального матеріалу у зв'язку з означеною проблемою на прикладі вивчення теми «Дієслово». У граматичному плані такі заняття передбачають уживання дієслів різних лексико-семантичних груп, зокрема із значенням руху, положення в просторі, мисленнєво-мовленнєвої діяльності тощо. Структура такого заняття містить такі компоненти, як презентація лексико-граматичного матеріалу, виконання комунікативних завдань, спрямованих на формування та закріплення мовних навичок, автоматичне відтворення передбачених метою заняття мовних елементів у комунікативно визначених ситуаціях.

Шляхи активизації навчально-пізнавальних можливостей іноземних студентів на таких заняттях можуть бути різними залежно від мети та рівня володіння студентами українською мовою. Можна вважати ефективною таку форму роботи, коли на матеріалі тексту формується мовна поведінка студента, яка базується не тільки на матеріалі, що вивчається нині, а й на вже вивченому. Цього можна досягти шляхом ретельного добору текстів, їх цілеспрямованої лексико-граматичної обробки, вироблення адекватного відсоткового співвідношення вже відомого та нового навчального матеріалу. Так, зокрема, дієслова із значенням положення в просторі потрібно подавати в лексичному оточенні, яке вимагає граматичного оформлення місцевого відмінка у значення місця дії (*у/на кому? чому?*), що вивчалось на попередніх заняттях. Робота з такими словосполученнями дозволяє активізувати навички вживання конструкцій з прийменниками *у/в* та *на*, що є складним для іноземних студентів (*стоїть у кімнаті, стоїть на вулиці, лежить у шафі, лежить на полиці*). Важливим елементом роботи з такими текстами є розроблення системи питань до тексту, відповіді на які в усній та писемній формах забезпечують закріплення як попередніх так і набутих знань. На основі цих текстів можна виконувати репродуктивні та продуктивні види роботи, зокрема інформаційно-змістовні, ситуативні завдання, які дозволяють з'ясувати ступінь розуміння матеріалу, закріпити нову лексику.

Коли текст націлений на засвоєння дієслів із значенням руху, їх необхідно подавати в поєднанні з іменниками у формі знахідного відмінка (*у/в кого? що?*) у значенні напрямку дії, що вивчалось на попередніх заняттях. У такий спосіб активізуються навички вживання іменникових форм знахідного відмінка з прийменниками *у/в* та *на*, що також викликає труднощі в комунікації іноземних студентів (*іти в кімнату, іти на вулицю, іти на виставку*). Засвоєння таких конструкцій можна поглибити й закріпити шляхом цілеспрямованого аудіювання тексту, роботи в парах, спонтанного складання мінідіалогів, характерних для тієї чи іншої побутової ситуації тощо.

Усвідомлене вивчення української мови іноземними студентами можливе за умови реалізації визначених програмою мовних умінь та навичок, набутих ними у процесі рецептивних видів мовної діяльності: читання тексту, аудіювання, відтворення його в умовно-комунікативних завданнях тощо. Кожний новий вид роботи змушує студента проговорювати одні й ті ж конструкції з тим же лексичним наповненням в новій мовній ситуації, повторюючи та одночасно трансформуючи лексико-граматичні одиниці, використовуючи синонімічні можливості української мови. Уміння таким чином трансформувати текст свідчить про активізацію пізнавальної діяльності іноземного студента у визначеній ситуації спілкування. З метою розвитку граматико-стилістичних навичок розробляються завдання, зорієнтовані на засвоєння синонімічних і співвідносних мовних засобів для вираження часових, просторових, означальних, причинових, наслідкових відношень дійсності. Така робота активізує оперативну пам'ять студентів, задовольняє їх навчально-пізнавальні потреби.

Вченими-лінгвістами доведено, що під час вивчення іноземної мови варто зводити до мінімуму використання мови-посередника. Однак зважаючи на більшу кількість годин, відведену для вивчення іноземними студентами російської мови в порівнянні з українською, видається раціональним використання на практичних заняттях попередньо набутих знань з російської мови. При цьому потрібно враховувати те, що оволодіння українською 100

лексикою через посередництво російської мови може бути обтяжене процесами інтерференції між двома близькими мовами. Водночас засвоєння граматичного аспекту української та російської мов може бути корисним і відкриває нові можливості для активізації навчальної діяльності іноземних студентів. Відтак, перед викладачем української мови як іноземної постає завдання працювати у тісній співпраці з викладачем російської мови.

Диференціація еквівалентних за змістом граматичних конструкцій української та російської мов стає підґрунтям для активного оволодіння ними в обох мовах. Засвоюючи такі конструкції в обох мовах, студент здійснює логічні операції порівняння, виокремлення подібного й відмінного, виявлення диференційних ознак, визначаючи мовні засоби вираження змісту. Особливо важливим є акцентування уваги на граматичних відмінностях у конструкціях обох мов. Так, детального розгляду потребують прийменникові конструкції родового відмінка в українській мові та аналогічні за змістом конструкції знахідного відмінка в російській мові, пор.: *идти в банк – йти до банку, поехать в Киев – поїхати до Киева*. Також потрібно звертати увагу на конструкції російської мови та відповідні їм словосполучення української мови із знахідним відмінком, пор.: *говорить о бюджете – говорити про бюджет, писать об инвестициях – писати про інвестиції*. Так само еквівалентні в російській та українській мовах дієслова можуть вимагати неоднакових відмінкових форм залежного слова, пор.: *благодарить его – дякувати йому, извинить его – вибачити йому, причинить ущерб – завдати збитків*. Зосереджуючи увагу на відмінностях у побудові словосполучень української та російської мов, іноземний студент має змогу поглибити свої уявлення про граматичну систему української мови, навчитися створювати синтаксичні конструкції за аналогією, наповнюючи їх різноманітним лексичним матеріалом, а отже, краще запам'ятовувати особливості вживання прийменниково-відмінкових форм у поєднанні з дієсловами різноманітних лексико-семантичних груп. Виконання тренувальних вправ, що базуються на порівнянні 101

близькоспоріднених мов сприяє активізації навчальної діяльності іноземних студентів.

Водночас варто зауважити, що ситуація білінгвізму, яка існує на сьогодні в Україні, наклала відбиток і на гуманітарний складник вищої освіти. У тих регіонах нашої держави, де питання двомовності стоїть вкрай гостро, виникають і певні специфічні труднощі під час викладання української мови студентам, які є громадянами іноземних держав. Ці труднощі пов'язані насамперед з мотивацією до сумлінного вивчення дисципліни. Майже повна відсутність спілкування державною мовою у стінах самого університету, на вулицях міста, де навчаються іноземні студенти, та неформальному спілкуванні із часом суттєво знижують мотивацію до вивчення дисципліни. Активізації навчальної діяльності іноземних студентів сприяє цілеспрямований добір текстів, що моделюють реальні ситуації спілкування і допомагають активному формуванню різноманітних мовленнєвих навичок. Такий підхід задовольняє вимоги методики індивідуалізованого та диференційованого навчання, а також забезпечує практичне оволодіння українською мовою під контролем викладача. Навчально-пізнавальні можливості іноземних студентів можна активізувати шляхом добору текстів, що містять вагомий українознавчий компонент. Відповідний мовний матеріал впливає на розумові та емоційні процеси, які взаємодіють із процесами засвоєння української мови, полегшують та інтенсифікують їх перебіг. Цікавими для студентів є тексти про Україну, її міста, регіони, видатних людей, що народилися в Україні, природу, національну символіку, культуру, освіту, традиції та звичаї українського народу, здоров'я, екологію. Тексти покликані задовольняти реальні пізнавальні запити іноземних студентів. Подібні тексти не тільки розширюють словниковий запас, а й закладають основи уявлень про граматичну структуру мовлення. Зазвичай у роботі з текстами спочатку активізується лексико-граматичний матеріал, який багаторазово повторюється, а потім на цій основі відбувається його аналіз та узагальнення. 102

Велике значення мають вправи, за допомогою яких студенти визначають логічно закінчені частини, стисло передають зміст прочитанного тексту, а також завдання на розвиток монологічного мовлення. У порівнянні з діалогом монолог вимагає більшої зібраності й попередньої ґрунтовної підготовки. Представити результат опрацювання тексту можна в різний спосіб: розповідь, опис, міркування. Подібні завдання спрямовані на монологічну діяльність, яка містить не окремі репліки, характерні для діалогу та завдань на розуміння та відтворення тексту, а систему думок мовця, втілених у словесних формах. Зазвичай такі завдання доцільно використовувати на продовженому етапі навчання української мови студентів-іноземців. Весь цей комплекс завдань допомагає студентам-іноземцям зв'язно висловлюватися відповідно до мети спілкування та норм літературної мови. Вони вчать не лише добирати відповідні лексичні одиниці та синтаксичні конструкції для вираження своїх думок, а й спостерігати за функціонуванням граматичних форм, розуміти їх роль у передаванні інформації. Такі засоби інтенсивного навчання цілком узгоджуються із сучасним комунікативно-діяльнісним підходом до викладання нерідної мови і можуть бути використані для інтенсифікації навчального процесу.

Таким чином, активізацію навчально-пізнавальних можливостей іноземних студентів під час навчання української мови забезпечує низка чинників дидактичного, психологічного, мотиваційного, емоційного характеру. Важливим засобом активізації навчального процесу є цілеспрямована робота з текстом, яка передбачає продуктивне творення бажаних за змістом висловлень та одночасно засвоєння необхідного лексичного та граматичного матеріалу в межах тексту. Розуміння тексту базується на наявних у студента знаннях. Опертя на минулий досвід забезпечує виділення суттєвих зв'язків у змісті тексту, стимулюючи процес навчання. Для активного оволодіння українською мовою в умовах білінгвізму важливим є залучення знань з російської мови. Здійснення логічних операцій порівняння, виокремлення подібного й відмінного, виявлення диференційних ознак в еквівалентних за змістом 103

граматичних конструкціях української та російської мов стає підґрунтям для акцентування уваги на граматичних відмінностях у мовних засобах вираження змісту. Навчально-пізнавальну діяльність іноземних студентів можна активізувати шляхом добору текстів, що містять вагомий українознавчий компонент. Відповідний мовний матеріал впливає на розумові та емоційні процеси, які взаємодіють із процесами засвоєння української мови, сприяють інтенсифікації їх перебігу, поліпшенню оперативної пам'яті студентів, задоволенню їх навчально-пізнавальних потреб.

Література:

1. Барабанова Г.В. Методика навчання професійно-орієнтованого читання немовному ВНЗ / Г.В. Барабанова. – К.: Фірма “ІНКОС”, 2005. – 315 с.
2. Горошкіна О. Лінгводидактичні засади створення підручників з української мови для профільної школи / Олена Горошкіна // Вісник Львівського університету. – Серія «Філологія». – 2010. – Вип. 50. – С. 73–79.
3. Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти : вивчення, викладання, оцінювання / Наук. ред. д-р пед. наук. проф. С. Ю. Ніколаєва. – К. : Ленвіт, 2003. – 273 с.
4. Зінько С. Критерії відбору текстів для сприймання учнями на слух / С. Зінько // Укр. мова і літ. в шк. – 2000. – №4. – С.11–15.
5. Рошупкіна О. Професійно орієнтований текст як засіб навчання іноземних студентів [Електронний ресурс] / О. Рошупкіна // Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти на сучасному етапі. Міжпредметні зв'язки. Наукові дослідження. Досвід. Пошуки. – 2014. – Вип. 24. – С. 70– 79. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/vmvmn_2014_24_11.
6. Станкевич Н. Особливості створення навчальної текстотеки з української мови як іноземної / Ніна Станкевич // Теорія і практика викладання української мови як іноземної : зб. наук. праць. – Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2011. – Вип. 6. – С. 162-168.
7. Тарнопольський О. Б. Методика навчання іншомовної мовленнєвої діяльності у вищому навчальному закладі освіти : навч. посіб. / О. Б. Тарнопольський. – К. : ІНКОС, 2006. – 248 с.
8. Швець Г.Д. Читаймо українською: навч. посібник зх. української мови для іноземних студентів / Г.Д.Швець, Ю.О.Торчинська, А.О.Літвінчук / за ред.. Г.Д.Швець. – К.: Фенікс, 2012. – 112 с.